

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

AUGUSTUS
1953

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

26e JAARGANG
Nº 8

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT
Gironummer 575520 ten name van de Vereeniging „OUD-UTRECHT”

BEZOEK AAN CENTRAAL MUSEUM

Het bestuur van de vereniging „Oud-Utrecht” nodigt de leden uit deel te nemen aan een gemeenschappelijk bezoek aan de tentoonstelling „Nederlandse Architectuurschilders, 1600—1900”, welke momenteel in het Centraal Museum te Utrecht wordt gehouden.

Dit bezoek zal plaats hebben op **Woensdag 19 Augustus, 's avonds 8 uur.**

Hoewel deze excursie juist in het vacatieseizoen valt en menigeen daardoor verhinderd is mee te gaan, wil het bestuur toch dit zomeravondbezoek organiseren, omdat deze unieke expositie in het bijzonder de aandacht van de leden van „Oud-Utrecht” verdient.

De directrice van het Centraal Museum, Mej. Dr M. Elisabeth Houtzager, heeft zich bereid verklaard zelf de rondleiding te verzorgen.

De kosten bedragen f 1.— per persoon, rondleiding inbegrepen. Deze kosten kunnen in het Museum worden voldaan.

Het spreekt vanzelf, dat introductie is toegestaan. De secretaris zou het echter op prijs stellen te weten op hoeveel personen ongeveer kan worden gerekend. De deelnemers worden derhalve verzocht voor 19 Augustus een briefkaart of visitekaartje te zenden aan Mr N. B. ten Bokkel Huinink, Nieuwe Gracht 133, Utrecht, met vermelding van het aantal personen. In verband met de vakantie kan men zich ditmaal niet telefonisch aanmelden.

Namens het bestuur:

Ir D. M. BARDET, *voorzitter.*

Mr N. B. TEN BOKKEL HUININK, *secretaris.*

HET LANDGOED „OUD-AMELISWEERD” BIJ UTRECHT

Nu de gemeente Utrecht haar bezit „Oud-Amelisweerd” voor de publieke bewandeling heeft geopend en wellicht menig lid onzer vereniging zijn schreden naar het landgoed zal richten, menen wij goed te doen hier plaats te geven aan een uiteenzetting, van de heer J. E. Bégram van Eeten, agrarisch adviseur der gemeente Utrecht over „Oud-Amelisweerd”.

De historische gegevens vindt men voor een deel in het Heemschutboekje van dr R. van Luttermvelt „De Stichtsche Lustwarande” (uitgave Allert de Lange, Amsterdam).

Als de stichter van „Oud-Amelisweerd” wordt Amelis van Werden beschouwd, die in 1227 voorkomt onder de ministeriales van de bisschop van Utrecht. Naar hem zou het landgoed genoemd zijn.

Later is er een vermelding van een laag huis met driehoekige tympan met pilasters, daterend uit het tweede kwart van de 17e eeuw, waarschijnlijk gebouwd door de familie ten Hove, welke het landgoed in 1632 aankocht.

Zoals te doen gebruikelijk met ridderhofsteden e.d. werd ook dit huis op zijn tijd weer door oorlogsgeweld verwoest, (troepen van Lodewijk XIV) en bleef er een z.g. „Speelhuis” aan de Rijn over, zo vermeldt althans de auteur van de „Tegenwoordige Staat van Utrecht”, totdat de toenmalige bezitter in 1770, Gerard Godard, baron Taets van Amerongen er een brug over de Rijn sloeg en er een „aanzienlijk Nieuw Huis zette, gelijk hij er tevoren, ene fraje Plantaadje had aangelegd” (litho's van P. J. Lutgers 1869, „Het brede Stadhuis buiten”). Het bouwwerk had een traditionele blokvorm met in de voorgevel beneden vier tot zes ramen benevens voordeur en daarboven één verdieping met vijf tot zeven ramen, een dubbel dak met „spoorgoot” daartussen.

Het grootste huis in zuidoost Utrecht in deze trant in de 18e eeuw (1707) was „Nieuw-Amelisweerd”, gebouwd door Hendrik, baron van Utenhove, kolonel van een regiment infanterie in staats dienst, later luitenant generaal en commandeur Van den Bosch.

Tevens had in de buurt (zie villa „Groenewoude” aan de Mereveldseweg) nog de ridderhofstad van die naam gestaan, naar het geslacht Groenewoude genaamd, dat omstreeks 1300 een deel van de heerlijkheid, die aan Amelis van Werden toebehoorde, had geërfd.

Het riddermatige goed was toen gesplitst in Oud- en Nieuw-Amelisweerd, een scheiding, die met een korte onderbreking tot op de huidige dag is blijven voortbestaan.

Ten aanzien van Nieuw-Amelisweerd is het interessant te weten, dat de tuinaanleg daarvan aanmerkelijk werd verbeterd door de markies Maximilien, Henri de Saint Simon (1720—1799) die als echtgenoot van Maria, Jacoba, Cornelia, gravin van Efferen, douairiere mr Hendrik baron van Utenhove het goed sinds zijn huwelijk in 1771 bewoonde.

Deze markies, oorspronkelijk frans officier, werd later bekend om zijn botanische liefhebberijen, die aan het vakkundige grensden. Door hem zouden tal van prachtige bomen en planten op Amelisweerd zijn gekweekt, terwijl hij voorts bekend is geworden om zijn botanische geschriften, o.a. „des Jacinthes, de leur anatomie, reproduction et culture.” 1768.

Hij bezat o.a. een kwekerij even buiten Haarlem.

Wat nu Oud-Amelisweerd betreft, werd, zoals reeds vermeld, in 1770 een groot modern huis gebouwd, gelijk aan dat van Nieuw-Amelisweerd, doch strenger van vorm, op initiatief van baron Taets van Amerongen, die reeds eerder het park op onbekrompen wijze nieuw had laten aanleggen, volgens de laatste mode, namelijk: „Een hoog opgaand Bos in Engelse stijl met slingerende paden en uitzichten over de er omheen en er tussen gelegen weilanden.”

Hier en daar en vooral aan de randen van het bos bleven resten van de oudere situatie met lange rechte lanen gespaard.

Twee daarvan aan de noordkant van het Bos van Oud-Amelisweerd, geven, voor zover de begroeiing dat nu nog toelaat een ver uitzicht op de utrechtse Domtoren, een typisch voorbeeld van laat 17e eeuwse parkaanleg, gecomponeerd om een opvallend richtpunt.

Zo komt dan de tijd, die voor Utrecht door de voorgenomen bestemming van de Domstad tot residentie van Koning Lodewijk Napoleon, zo hoogst belangrijk scheen te zullen worden (zie G. A. Evers „Utrecht als Koninklijke Residentie”, uitgave A. W. Bruna).

In 1807 besloot Koning Lodewijk Napoleon zijn residentie van Den Haag naar Utrecht te doen overbrengen.

Daarbij behoorde o.a. een grootse buitenplaats en het oog viel op „Oud- en Nieuw-Amelisweerd”, welke goederen van de toenmalige eigenaren baron Taets van Amerongen en baron van Utenhove op 19 en 26 November 1808 voor goed geld (f 260.000,—) werden aangekocht.

Terstond gaf daarop Lodewijk Napoleon zijn Hoftuinarchitect Alexandre Dufour (1750—1835) opdracht de aanleg te verfraaien en te moderniseren.

Niet minder dan een achttiental ontwerpen voor een nieuw park zijn er van zijn hand bewaard met de bijbehorende begroting van kosten ten bedrage van

rond f500.000,— met inbegrip van een geheel nieuw paleis. (Glacières, jardin du roi, potager, jardin fleuriste, verger, place d'armes, emplacement de la caserne et promenades publiques). Voorts zouden er bruggen komen over de Kromme Rijn, etc. etc.

Het noordelijk gedeelte van het park zou opengesteld worden voor openbaar wandel terrein. Dus ook toen reeds!

Helaas, voor Utrecht, van al deze schitterende plannen is niets gekomen. Slechts tien dagen verbleef Lodewijk Napoleon op Oud-Amelisweerd namelijk van 20 tot 30 September 1808, terwijl zijn officieren op Nieuw-Amelisweerd verbleven.

In Juni 1810, vlak voor de troonsafstand werden de goederen met verlies verkocht aan mr Jan Pieter van Wickevoort Crommelin, welke ze weer overdeed aan jhr mr Paulus Bosch van Drakesteyn, burgemeester van Utrecht destijds, merkwaardige coïncidentie!

Bij diens overlijden in 1834 erfde zijn oudse zoon Nieuw-Amelisweerd, zijn tweede zoon Drakesteyn en zijn derde zoon Oud-Amelisweerd. Hun zoons erfden deze goederen weer, zodat Oud-Amelisweerd kwam aan jhr mr J. W. M. Bosch van Oud-Amelisweerd, wiens dochter, gehuwd met jhr F. H. M. Michels van Kessenich, de laatste bezitster was en welke het landgoed, zoals bekend, per 1 Juni 1951 aan de gemeente Utrecht heeft verkocht.

Zover de historie, zeer in het kort.

En nu de huidige toestand.

Het landgoed is ruim 75 h.a. groot, waarvan ongeveer 16.50 h.a. loofbos. Het omvat verder twee hofsteden, waarvan de grootste met de aantrekkelijke benaming van „De Zonnewijzer” 38,50 h.a. groot is. De andere, „De Wiltenburg” meet slechts 9 h.a., de rest bestaat uit ruim 7 h.a. boomgaard, voorts bouwland, wegen en water (de Kromme Rijn). De eigenlijke ridderhofstad heeft slechts een kleine voortuin aan de Kromme Rijn en een klein gazon achter het huis.

Een grote oprijlaan voert ons van de Koningsweg naar het landgoed over de brug over de Kromme Rijn, waarbij links de ridderhofstad is gelegen en rechts het koetshuis met een tweetal woningen.

Via een tweede brug over de gracht rond het erf komen wij in het park, of parkbos, zo men wil, aan een kruispunt van lanen, die in vier richtingen voeren, naar de verschillende delen van het bos.

Het bos bestaat hoofdzakelijk uit een gemengd bestand van beuken en eiken, waaronder zeer zware exemplaren en als hieronder nog bomen zouden zijn, destijds door baron Taets van Amerongen aangeplant, dan zouden deze ruim 180 jaren oud zijn. Het is mogelijk en het vervult ons met ontzag, telkenmale weer als wij dergelijke zeer oude bomen aantreffen, voor de voorvaders, die de eigenlijke resultaten van hun ambities op dit gebied nimmer zelve zouden aanschouwen, gedachtig aan dat trieste rijmpje, boompje groot, potertje dood”.

Deze onzelfzuchtige vreugde in het stichten van een bos en in de schone natuur daarvan, deze zorg ten bate van het nageslacht moge een aansporing zijn te trachten deze schepping in stand te houden, waar wij dat maar kunnen en het werk zo mogelijk voort te zetten.

Door het westelijk gedeelte slingert zich langs de grens met Nieuw-Amelisweerd een fraai pad, dat op vele plaatsen, waar het vulhout der onderbeplanting dit nog toelaat, de zware stammen te bewonderen zijn.

In het algemeen echter heeft de regelmatige verzorging van het bos te wensen over gelaten en is de onderbeplanting te lang door blijven groeien en te zwaar geworden. Hier zal door deskundig weggakken van het zware essen-hakhout verbetering in worden gebracht.

Voorts bleek de algemene drainage op vele plaatsen totaal gestagneerd. De verzamelgreppels zijn vervallen en de afvoerkanalen verstopt, enzovoort.

Zo kon het gebeuren, dat wat eens bij de aanleg wegen en paden zijn geweest, nu vaak onbegaanbare modderpoelen waren geworden met diepe karresporen, die zelfs midden in de zomer met water gevuld waren. Het rijpad onttaarde in een vegetatie van biezen en zuur zekgras.

De vijvers en waterpartijen werden aangetroffen tot de waterspiegel gevuld met sedert tientallen van jaren daarin gevallen blad en totaal vervuild en dichtgegroeid.

De brugjes over de waterpartijen waren totaal vervallen en verteerd.

We treffen er vele bomen aan met halve dode kronen of vol oud dood hout, of veel te dicht oopen geplant en niet tijdig gedund, waardoor weliswaar de bomen zelve naar het licht omhooggedreven werden, maar van fraaie kroonvorming niets is gekomen.

De verwaarloosde regeling van de waterstand is ook oorzaak geworden van een ontijdige rotting van het wortelgestel der bomen, zoals wel gebleken is bij de velling van op te ruimen bomen, die zo los stond, dat het verwonderen mag, dat zij niet eerder vanzelf zijn omgevallen.

De dienst der gemeentewerken te Utrecht werd nu in deskundig overleg opgedragen met behulp van tewerkgestelden, die door ongeschiktheid voor vakwerk, buiten het arbeids- en productieproces waren komen te staan, herstel in deze door verwaarlozing geschapen toestand te brengen, daarmede tevens een sociaal doel beogend deze mensen weer terug te brengen in het arbeidsproces en weer vertrouwen te geven in eigen waardigheid, een en ander zonder ingrijpende veranderingen in de oorspronkelijke toestand van aanleg te weeg brengend.

De schepping van wijlen baron van Taets van Amerongen is nu een heel eind uit zijn verwildering te voorschijn gekomen en de door hem destijds geprojecteerde grote lanen geven nu opnieuw lijn aan het geheel.

De wegen zijn weder bruikbaar gemaakt voor het transport, waarvoor zij bestemd waren. Evenzo de slingerende wandelpaden die met enige moeite in het bos zijn teruggevonden.

De uitzichten, waarvan het eerste project gewaagt, zijn hier en daar weer opengehakt en geven een wijde blik over de langs en tussen gelegen weilanden tot ver verschiet.

In aangename en voortdurende samenwerking met het Staatsbosbeheer is reeds het onderhoud van het bos terhand genomen, zo is o.a. de grote laan, welke noordwaarts voert naar de militaire weg lang Rhynauwen en waarvan alleen nog maar zwaar met wild hakhout begroeide berm en overtuinen, van het overtollige hakhout gezuiverd, terwijl losweg hier en daar groepjes struiken zijn behouden. De laan zelve, voorheen van zware beuken is nu op advies van het Staatsbosbeheer met door zijn bemiddeling geleverde jonge eikjes weder ingeplant.

Het ligt in de bedoeling enige arbeiders met medewerking van een deskundig voorwerker van de stichting „Het Utrechts Landschap” te scholen en op te leiden voor de regelmatige verzorging en het onderhoud van het bos.

Door verbreding van een bestaand overpad is een goede verbinding tussen de direct aan elkaar grenzende landgoederen Oud-Amelisweerd en Rhynauwen verkregen, waarmede de wandelaar, maar ook de exploitatie van bos en boomgaarden van beide zeer gediend zal zijn.

Reeds zijn op verschillende plaatsen in het bos plekje uitgezocht waar de vermoeide wandelaar zich op een eenvoudige bank neer zal kunnen zetten en van de omgeving genieten.

Nu het eerste grote werk van herstel, dat gedurende het najaar en de winter is uitgevoerd, ten einde loopt, kan met dankbaarheid en voldiening geconstateerd worden, dat aan de verwildering en verwording van het schone landgoed een definitief halt is toegevoerd en de mogelijkheid geopend is voor een goed geleide en ongehinderde ontplooiing in volle luister van dit kostelijk bezit.

Tenslotte, welke bestemming er aan de ridderhofstad zelve gegeven zal worden, ligt nog in de toekomst verborgen. Zal deze zich dankbaar aanpassen aan de recreatieve bestemming van de omgeving?

Hoe het zij, zeker is het dat de utrechtse burgerij, nu het landgoed is opengesteld, zich zal verbazen over de schoonheid van deze dreven, zo vlak bij huis.

J. E. BÉGRAM VAN EETEN